

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ В РАКУРСІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Бугерко Ярослава Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-9138-5350>

У статті розглянуто психологічні особливості особистісного розвитку як цілеспрямованої різноаспектної самозміни особистості, під час якої відбувається максимальне морально-етичне та діяльнісно-практичне самозбагачення та саморозкриття особистості; постійне самозростання, спрямоване на успішну самоактуалізацію внутрішніх ресурсів та самореалізацію у суспільно-громадському та професійному житті. Показано, що шлях до особистісної зрілості супроводиться змінами у самісних процесах: самовизначенні, самопізнанні, самореалізації, самовдосконаленні, і тісно пов'язаний з професійним самовизначенням. Особистісно-професійний саморозвиток розглядається як такий вид діяльності особистості, котрий спрямований на позитивну зміну людиною власних як особистісних, так і професійних якостей і властивостей. Він здійснюється свідомо і планомірно, визначається внутрішніми цінностями і життєвими цілями людини, має тісний зв'язок із загальними життєвими очікуваннями та установками людини. Важливим аспектом його є цілеспрямована діяльність особистості, котра сприяє постійній самозміні, свідомому управлінню власним розвитком, зокрема, вибору цілей, засобів та шляхів самовдосконалення. Студентський вік є найбільш сенситивним періодом для професійного та особистісного саморозвитку. Найважливішими новоутвореннями в юнацькому віці є розвиток світоглядної картини світу, усвідомлення цілісного уявлення про себе, формування стійкої Я-концепції, формування життєвих планів, активне функціонування процесів особистісного та професійного самовизначення. В актуалізації зазначених процесів ключова роль належить психодуховним ресурсам особистості. Аналіз процесу актуалізації психодуховних ресурсів особистості на етапі професіоналізації дозволив виділити їх складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-смысловий, рефлексивно-діяльнісний та духовно-екзистенційний та проаналізувати особливості їх функціонування в процесі професійної підготовки майбутніх психологів – студентів ЗУНУ.

Ключові слова: особистісний розвиток, професійна підготовка, самовдосконалення, психодуховні ресурси, мотивація зростання, екзистенційні ресурси.

Buherko Yaroslava. Modern approaches to the problem of personal and professional development from the perspective of humanistic psychology

The article examines the psychological features of personal development as a purposeful, multifaceted self-change of the individual, during which the maximum moral-ethical and activity-practical self-enrichment and self-disclosure of the individual takes place; constant self-growth aimed at successful self-actualization of one's internal resources and self-realization in social and professional life. It is shown that the path to personal maturity is accompanied by changes in self-determination, self-knowledge, self-realization, and self-improvement and is closely related to professional self-determination. Personal and professional self-development is considered a type of individual activity aimed at a positive change in a person's personal and professional qualities and properties. It is carried out consciously and systematically, determined by a person's internal values and life goals. An essential aspect of the process of personal and professional development is its connection with a person's general life expectations and attitudes. Student age is the most sensitive period for professional and personal self-development. The most critical neoplasms in adolescence are the development of a worldview, the realization of a holistic self-image, the formation of a stable self-concept, the appearance of life plans, and the active functioning of personal and professional self-determination processes. Psycho-spiritual resources of the individual play a vital role in actualizing these processes. The analysis of the actualization process of the psychospiritual resources of the individual at the stage of professionalization made

it possible to distinguish their components: motivational-value, cognitive-meaningful, reflective-active, and spiritual-existential, and to analyze the peculiarities of their functioning in the process of professional training of future psychologists, students of WUNU.

Key words: *personal development, professional training, self-improvement, psycho-spiritual resources, growth motivation, existential resources.*

Постановка проблеми. Проблема особистісного розвитку багатоаспектна та актуальна для низки гуманітарних дисциплін, вона стосується фундаментальних питань становлення особистості та самореалізації її в різних сферах професійної діяльності. Фундаментальну роль у дослідженні особистісного розвитку відіграли гуманістичні теорії А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла. У своїх працях вони порушили важливі питання призначення особистості, становлення і підтримки її соціального визнання та внутрішнього статусу (самоповаги), пошук істини та життєвого сенсу, реалізації морально-етичних ідеалів добра і краси, забезпечення цілісності життєдіяльності та унікальності (індивідуальності) існування людини, уявлення про цінність власного Я та ін. Сучасні дослідження істотно поглибили розуміння шляхів і механізмів особистісного та професійного зростання людини, вказали на важливість врахування її внутрішнього потенціалу та ресурсів. Однак психодуховні ресурси особистості як складна динамічна система індивідуально-особистісних властивостей людини залишаються практично нерозглянуті і невивчені, а інформаційне поле їх вивчення характеризується вкрай обмеженою кількістю досліджень цього питання. Тому **мета дослідження** – проаналізувати у ракурсі канонічного циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана основні властивості психодуховних ресурсів особистості, підібрати діагностичні методики, котрі дозволяють більш детально вивчити особливості протікання їх компонентів.

Результати дослідження. Теоретичний аналіз психологічної літератури показав відсутність єдиних загальних принципів і підходів до розуміння розвитку та саморозвитку особистості, визначення критеріїв і показників її зрілості, зростання, самореалізації. В низці психологічних досліджень процес особистісного розвитку розглядається як самостійне визначення стратегії життя людиною, як її

шлях до особистісної зрілості [1]. В інших дослідженнях основний акцент спрямований на виявлення внутрішніх факторів цілеспрямованого самовпливу особистості на себе, що спричиняють зміни її мотиваційної, інтелектуальної, емоційно-вольової сфери та, щонайважливіше, глибоко внутрішніх самісних процесів: самовизначення, самопізнання, самореалізації, самовдосконалення, самопобудови [2; 3].

Одним із вагомих у сучасних дослідженнях саморозвитку особистості є *аксіологічний напрям*, провідними поняттями якого є «цінність», «ціннісні орієнтації», «моральні ідеали». Саме цінності, як важливий моральний принцип розвитку особистості, сприяють формуванню її етичних відносин, професійного та особистісного самовдосконалення та зростання, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності, визначають її мотивацію та впливають на професійну діяльність особистості [4, с. 310].

Важливим аспектом процесу особистісного розвитку є зв'язок його із загальними життєвими очікуваннями та установками людини. Згідно з дослідженнями Абрахама Маслоу, людині характерні основоположні *установки чи моделі поведінки*. Зокрема, вона може поводитися реактивно, прагнути компенсувати дефіцитну ситуацію і в цьому випадку керуватися *потребами дефіциту*. Можливий і інший варіант, коли людина поводиться активно, прагне досягнути успіху в різних сферах життя (керується *потребами розвитку*). Терміном «дефіцит» А. Маслоу позначає ті потреби людини, у разі незадоволення яких в організмі створюються своєрідні «пустоти», котрі повинні бути заповнені задля збереження психічного здоров'я людини, причому заповнені вони повинні бути не самим суб'єктом, а іншими людьми. Це, зокрема, стани рівноваги, гомеостазу, зняття напруги, самозахисту та інші мотивації (головна функція яких – самозбереження). Більшість людей, вважаючи відомий психолог, програмують свої вчинки та дії

так, що звикають постійно прислухатися до своїх мотивів, пов'язаних з дефіцитом (рух за звичною схемою). Така людина просто реагує на стимули, заохочення, покарання, надзвичайні обставини, біль і страх, вимоги інших людей, на рутинні щоденні події [5].

Друга група мотивів – *буттєві* («мотивація Буття») спонукають людину підніматися над звичним, рутинним перебігом життя, наприклад, відстоювати справедливість, боротися за істину і т. п. Дотримання їх найчастіше викликає в людини дискомфорт у її взаєминах з оточенням, породжує стан напруги. Однак саме за таких умов людина використовує всі свої здібності, її життя наповнене найбільш значущими моментами життя, високим змістом людського існування, а сама вона демонструє прояви зрілості, справжньої індивідуальності. За визначенням А. Маслоу, буттєвим цінностям відповідає буттєва свідомість, усвідомлення вищого сенсу життя, прагнення реалізувати свій потенціал і досягти максимально високих результатів. Відомий психолог розглядав розвиток не тільки як прогресуюче задоволення основних потреб аж до їх повного зникнення, але також і як специфічну форму *мотивації зростання* [6].

Варто зазначити, що в низці досліджень особистісний саморозвиток вважається критерієм *зрілості* людини. Так, В.Є. Михайличенко наголошує на наявності діалектичного взаємозв'язку процесів саморозвитку особистості та зростання її зрілості, вказуючи, що зріла особистість – це людина із моральною духовно обґрунтованою системою життєвого самовизначення. Тому вона самоефективна і динамічна, у своїй поведінці та діяльності керується внутрішнім локусом контролю, усвідомлює відповідальність за свої думки, почуття та вчинки [7].

Важливим завданням сучасної психологічної науки є ґрунтовне вивчення закономірностей та механізмів діяльності внутрішнього світу особистості задля ефективного використання всіх можливостей її саморозвитку та самовдосконалення. Своєю чергою це потребує методологічно точного визначення самого поняття особистості. Найбільш повним є визначення українських професорів А.А. Фурмана та

А.В. Фурмана: «Особистість – це канонічна форма буттєвої присутності людини у світі й останнього у її психодуховному засвіті і водночас це спосіб достеменного суб'єктно наповненого її життєзреалізування, у якому головною цінністю є вчинкові діяння, вчинення, завдяки яким вона об'єктивує свою творчу сутність, виявляє неповторну людську природу, реалізує покликання, врешті-решт переживає всю гаму ставлень до світу й осягає розумом, почуттями, інтуїцією можливості відкрити для себе смисл буття і сенс життя» [8, с. 7].

Варто зазначити, що у внутрішньому світі людини постійно відбуваються процеси формування, перебудови та реформатування ціннісних орієнтацій, сприйнятих образів, у котрих інтегруються, узагальнюються та систематизуються певні враження та індивідуальні переживання, здійснюється їх оцінка. В результаті відбуваються зміни у внутрішньому світі людини, проходять різнопланові перебудови взаємозв'язків психічних процесів та особистісних характеристик, набуваються нові властивості особистості. Необхідно відзначити, що цей процес розгортається в різному темпі і супроводжується нерівномірним розвитком структурних елементів, коли розвиток одних є умовою зміни для інших. Для того щоб ефективно відбувалися процеси самовдосконалення особистості, необхідна організація певних умов: по-перше, усвідомлення людиною мети, завдань, можливостей свого розвитку та саморозвитку; по-друге, участь особистості у самостійній та творчій діяльності, наявність певного досвіду успіху та тренінг досягнень; по-третє, адекватні стиль і методи зовнішніх дій: умов навчання та стилю життєдіяльності [2].

За класичним визначенням, саморозвиток особистості починається з підліткового віку, але саме студентський вік є найбільш чутливим періодом для професійного та особистісного саморозвитку. Якщо у підлітковому віці предметом пізнання є переважно окремі властивості та особливості характеру, то у юнацькому віці змінюється загальний погляд на власну особистість, усвідомлюється її цілісність та унікальність, відбувається орієнтація в майбутнє, спрямованість на самопізнання та саморозвиток. Відповідно, важливими новоутвореннями

в юнацькому віці стає розвиток світоглядної картини світу, усвідомлення цілісного уявлення про себе, формування стійкої Я-концепції, формування життєвих планів, активне функціонування процесів особистісного та професійного самовизначення.

Навчання у закладі вищої освіти збігається у віковому плані з другим періодом юності та характеризується складністю становлення особистості. Характерною ознакою є інтенсифікація свідомих мотивів поведінки, зміцнення цілеспрямованості, самостійності, наполегливості, рішучості, саморегуляції, підвищення зацікавленості проблемами та дилемами морально-етичного плану. Водночас у віці 17–19 років здатність особистості до свідомої саморегуляції своєї поведінки ще не розвинена повною мірою. І саме освіта об'єктивно містить потенціали активізації особистісного зростання наступників, а отже, вона покликана стати системою забезпечення психолого-педагогічного супроводу особистісного саморозвитку всіх учасників освітнього процесу. Ще один важливий аспект полягає в тому, що на етапі навчання у ЗВО відбувається формування професійно важливих якостей спеціаліста, починає складатися чітка структура професійних цінностей, визначається спрямованість професійного саморозвитку, закладається вектор особистісного саморозвитку, його величина, напрям, швидкість та сталість [3; 9].

Одним із ключових факторів, які активно впливають на поведінку людини, є специфіка вибраної нею професії. Власне, відповідна професія є своєрідним «виразником» певних моделей поведінки, а вже соціокультурне середовище сприяє закріпленню визначених особистісних якостей. Таким чином, соціокультурний простір навчального закладу має особливо важливий вплив на процеси особистісного та професійного саморозвитку у студентському віці. Відповідно, важливим завданням закладу вищої освіти є розвиток професійних мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій студентів, що забезпечує їх професійне та особистісне становлення та саморозвиток. Отже, важливою потребою є з'ясування можливостей актуалізації внутрішніх ресурсів особистості під час професійної підготовки студентів ЗВО.

Аналіз результатів дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося на базі кафедри психології та соціальної роботи соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету серед студентів першого та четвертого курсів денної та заочної форм навчання спеціальності 053 «Психологія».

Основною відправною точкою дослідження було припущення, що соціально-культурний простір закладу вищої освіти є особливим ресурсом, котрий сприяє розвитку психодуховного потенціалу студентської молоді. При цьому ми враховуємо, що особистісні ресурси учасника освітнього процесу першочергово виконують роль адаптації та трансформації людини у складній ситуації подолання проблемних навчальних та життєвих подій. Важливим є усвідомлення механізмів активації цих ресурсів. Найбільш дієво вони проявляються у:

- активній життєвій установці особистості;
- сприйнятті стресів як можливості набуття нового особистісного досвіду та перспектив особистісного зростання;
- позитивності, критичності та раціональності мислення;
- активній мотивації до самовдосконалення;
- силі Я-концепції, зокрема, розвитку самоповаги, адекватній самооцінці, відчуття власної значущості та самодостатності;
- інформаційних та інструментальних ресурсів.

Останні передбачають: здатність контролювати ситуацію; використовувати відповідні методи чи способи досягнення бажаної мети; готовність до адаптації та самозміни, інтерактивні техніки зміни себе та навколишньої ситуації; здатність до когнітивної структуризації та осмислення ситуації.

Аналіз показує, що більшість зазначених аспектів характеризує психологічно зрілу особистість і є проявом її психодуховного ресурсу. А окрім того, необхідно врахувати ще такі особистісні якості, як свобода думки та ініціатива, самодостатність, активність та самостійність, інтерес до життя, захопленість певною діяльністю,

відповідальність, віра у себе та повага до іншого, здатність до ризику, здатність до сильних почуттів і переживань, розбірливість у засобах досягнення мети, усвідомлення своєї індивідуальності та радісне здивування з приводу своєрідності всіх оточуючих людей, творчість у різних сферах життя та діяльності. У своїй сукупності вони становлять певний резервуар сил, який дозволяє особистості активно виконувати всі функції, бути суб'єктом свого життя.

За допомогою методологічного аналізу проблем ресурсності особистості у ракурсі канонічного циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана ми виділили такі компоненти психодуховних ресурсів особистості студента: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-смысловий, рефлексивно-діяльнісний, духовно-екзистенційний. Побудова емпіричного дослідження дала можливість більш детально вивчити особливості протікання кожного із зазначених компонентів.

Для вивчення *мотиваційно-ціннісного компонента* психодуховних ресурсів особистості студента була використана методика К. Замфір у модифікації А.О. Реана «Мотивація професійної діяльності», котра дозволяє проаналізувати показники зовнішньої та внутрішньої мотивації учасників навчально-професійної діяльності, особливості їх співвідношення та відповідний рівень розвитку. Одержані емпіричні результати вказують на наявність більшої кількості студентів-четвертокурсників, яким властивий високий рівень показників внутрішньої мотивації (33,3% порівняно з 20% першокурсників). Саме внутрішня мотивація студента забезпечує ресурсність його стану, завдяки чому він може наполегливо, ґрунтовно вчитись, здобувати професійно зорієнтовані знання і в майбутньому стати гарним фахівцем своєї справи.

Для визначення *когнітивно-смыслового компонента* психодуховних ресурсів особистості було використано методика «Система життєвих смислів» В.Ю. Котлякова. Така методика дозволяє виявити ступінь особистісної значимості життєвих смислів, згрупованих у певні блоки (альтруїстичні, екзистенційні, гедоністичні, самореалізаційні, статусні, комунікативні, сімейні та когнітивні) та вказує їх місце у системі

смысловиттєвих орієнтацій студентів. Результати обстежень показали, що основні групи життєвих смислів мають подібну структуру у студентів різних курсів спеціальності «Психологія», однак є значні відмінності в особистісній значущості таких типів життєвих смислів, як гедоністичні, статусні і самореалізаційні, у студентів-першокурсників та випускників бакалаврату. Аналіз одержаних результатів показав, що студентам-випускникам бакалаврату значно більшою мірою характерна цілеспрямована внутрішня діяльність особистості, яка сприяє динамічній самозміні, свідомому управлінню власним розвитком, вибору цілей, засобів та шляхів самовдосконалення.

Аналіз третього складника психодуховного ресурсу особистості – *рефлексивно-діяльнісного* – здійснювався за допомогою діагностичної методики А.В. Карпова-В.В. Пономарьової «Визначення індивідуальної міри вияву рефлексивності». Рефлексивні вміння та навички посідають важливе місце у формуванні професійної компетентності майбутнього психолога. У своїй професійній діяльності психологупрактику часто потрібно здійснити пошук засад своєї діяльності, співвіднести себе, можливості свого Я з вимогами проблемної ситуації, спрогнозувати бажані результати, визначити цілі і мету своєї роботи, скоригувати свій професійний розвиток.

Результати обстежень показали, що близько третини першокурсників мають низький рівень розвитку рефлексивності, відповідно, у них не проявляються достатньою мірою рефлексивні здатності. А це означає, що вони не вмють займати позицію «стороннього» спостерігача, «виходити» з діяльності та досліджувати проблеми, що виникають, «ззовні», усвідомлювати та оцінювати себе, інших учасників освітнього процесу та на основі отриманої інформації творчо коригувати свою діяльність чи проектувати нову. Серед випускників є лише 6,3% таких студентів. Аналіз результатів дослідження показує, що найбільшою мірою саме переорієнтація від механічного вивчення матеріалу до його усвідомленого і вмотивованого використання стимулює роботу рефлексивних механізмів самосвідомості, а тому створюються засадничі передумови для

особистісного розвитку і психодуховного зростання всіх учасників освітньої діяльності. Збільшення кількості адекватно-рефлексивних студентів четвертого курсу (82,3%), а особливо наявність високо рефлексивних студентів (11,4%) засвідчує, що випускники значно більшою мірою осмислюють цілі і мету своєї майбутньої професійної життєдіяльності, відчують необхідність постійного і цілеспрямованого саморозвитку і самовдосконалення, а що найголовніше – у них відбувається розвиток трансцендентних рефлексивних здібностей, котрі, як відомо, є найвищим рівнем власне духовного буття людини.

Четвертий блок діагностичних досліджень стосувався визначення *духовно-екзистенційного* аспекту психодуховного ресурсу студентів-психологів. Для цього було використано методику «Духовний потенціал особистості» Е.О. Помиткіна та тест-опитувальник «Екзистенційні ресурси особистості» І.В. Бринзи та О.Ю. Рязанцевої. Результати визначення духовного потенціалу студентів-психологів показали наявність високого рівня духовності у 2,9% першокурсників та у 10% випускників бакалаврату. Такі студенти характеризуються високим розвитком естетичних, екологічних та гуманістичних цінностей, у них добре розвинені здатності до самопізнання і самовдосконалення своєї особистості, високий рівень відповідальності та самореалізації. Однак майже у третини обстежуваних (сукупно) виявився низький (8,8% обстежуваних) та недостатній (21,2%) рівень розвитку духовного потенціалу. Більше половини всіх обстежуваних студентів мають середній рівень розвитку духовного потенціалу.

Важливим складником духовності є екзистенційно-феноменологічний аспект, тому наступним нашим кроком було визначення *екзистенційних ресурсів* особистості майбутніх психологів. Саме в екзистенційному світогляді багато науковців вбачають ресурси особистісного розвитку, а частина з них розглядає саму особистість як центр власного становлення, в якому укладені як ресурси, так і механізми особистісної динаміки. Українська дослідниця О.Ю. Рязанцева виділяє п'ять екзистенційних ресурсів особистості: ресурс сенсу, ресурс прийняття, ресурс

свободи, ресурс милосердя та ресурс віри, що дозволяє досягнути стану екзистенційної автентичності [10, с. 35].

Визначення *екзистенційних ресурсів* особистості показало, що найвищі показники ресурсності у студентів як першого, так і четвертого курсів має ресурс свободи (показник 33,1 та 32,8 відповідно). Це означає, що студенти, які вибрали спеціальність «Психологія», здатні робити свої вибори усвідомлено, їм характерна здатність відповідати за наслідки свого вибору, бажання бути «автором» власного життя, усвідомлено приймати ті чи інші рішення. Цей показник засвідчує наявність у студентів відчуття власної самоцінності, їх прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, відчуття внутрішньої свободи, бажання контролювати події, в яких вони беруть участь.

Водночас дослідження показало і певні проблемні точки особистісного зростання студентів-психологів. Так, ресурси смислу і віри займають останні рейтингові позиції в обох категоріях досліджуваних (22,7 та 21,2 у четвертокурсників та 18,3 та 20,3 у першокурсників). Це вказує на недостатній рівень розвитку спрямованості на духовно-практичну діяльність, процеси самотворення та самовизначення, прийняття вищих духовних цінностей, які сприяють почуттю гармонійного зв'язку зі світом, із самим собою та вічністю.

Специфіка професійної діяльності психолога передбачає реалізацію певних компетентних дій, теоретичних знань, умінь, професійно особистісних якостей. Зазначене насамперед залежить від якості підготовки майбутніх психологів вищим навчальним закладом та, відповідно, від освітнього ресурсу соціально-культурного середовища закладу вищої освіти. Власне, завдання ЗВО і полягає у підготовці високопрофесійних спеціалістів, здатних надавати ефективну кваліфіковану допомогу своїм підопічним. Відповідно, у професійному становленні психолога важливо актуалізувати його власний психодуховний ресурс, котрий є складним інтегративним індивідуально-психологічним утворенням, проявляється у професійній компетентності психолога, високому рівні розвитку духовно-моральних особистісних властивостей, відображає ставлення

особистості до основних екзистенційних даностей: свободи, смислів, самотрансценденції, прийняття, віри, що переживаються в інтраперсональному плані як відновлення контакту зі своєю суб'єктністю, відчуттям цілісності, внутрішньої сили, емоційної стабільності, самотворення.

Висновки. Особистісний розвиток людини – це багатоаспектне явище, котре характеризує процеси пізнання, перетворення, розвитку та самовдосконалення себе особистістю. Його основна ознака – цілеспрямована самозміна особистості в напрямі максимального морально-етичного та діяльнісно-практичного самозбагачення та саморозкриття за рахунок актуалізації своїх внутрішніх

ресурсів, ключовими з яких є психодуховні ресурси особистості. Останні становлять динамічну систему індивідуально-особистісних властивостей людини, мобілізація котрих забезпечує виконання її життєвої програми та вибір відповідних способів та стратегій поведінки у складних життєвих ситуаціях. Аналіз процесу актуалізації психодуховних ресурсів особистості на етапі професіоналізації дозволив виділити їх складники: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-смысловий, рефлексивно-діяльнісний та духовно-екзистенційний та проаналізувати особливості їх функціонування в процесі професійної підготовки майбутніх психологів – студентів ЗУНУ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
2. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства : монографія / за ред. Л.П. Журавльової. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2020. 308 с.
3. Притуляк Л.М. Особистісно-професійний розвиток студентів педагогічного закладу вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020, № 68, Т. 2. С. 126–130.
4. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
5. Numonjonovich M.M. Economic development and the role of Maslow's hierarchy of needs. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*. 2022. 3.7. P. 5–10.
6. Maslow A. Devenir le meilleur de soi-même: Besoins fondamentaux, motivation et personnalité. Editions Eyrolles, 2020. 384 p.
7. Михайличенко В.Є., Канівець М.В. Готовність студентів до саморозвитку: сутність і структура. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : збірник наукових праць. Харків, 2012. Вип. № 32–33. С. 304–310.
8. Фурман А.В., Фурман А.А. Вчинкове життєздійснення особистості: контури методологами концептизації. *Вітакультурний млин*. 2018. Модуль 20. С. 4–19.
9. Антонова Н.О. Психологічні основи розвитку готовності до професійної діяльності у майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2012. 43 с.
10. Рязанцева О.Ю. Екзистенційні ресурси осіб, які переживають психологічну кризу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Південноукраїнський нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2012. 243 с.

REFERENCES:

1. Maksymenko, S.D. (Eds). (2015). *Osobystist u rozvytku: psykhoholichna teoriia i praktyka [Personality in development: psychological theory and practice]*. Sumy [in Ukrainian].
2. Zhuravlova, L.P (Eds). (2020). *Osobystisne zrostannia v umovakh transformatsii suchasnoho suspilstva [Personal growth in the conditions of the transformation of modern society]* [in Ukrainian].
3. Prytuliak, L.M. (2020). *Osobystisno-profesiinyi rozvytok studentiv pedahohichnoho zakladu vyshchoi osvity [Personal and professional development of students of a pedagogical institution]*

of higher education]. Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vol. 2, 68, 126–130 [in Ukrainian].

4. Furman, A.A. (2017). *Psykhohiia smyslozhyttievoho rozvytku osobystosti [Psychology of meaning life personality development]*. Ternopil [in Ukrainian].

5. Numonjonovich, M.M. (2022). Economic development and the role of Maslow's hierarchy of needs. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3.7, 5–10.

6. Maslow, A. (2020). *Devenir le meilleur de soi-même: Besoins fondamentaux, motivation et personnalité*. Editions Eyrolles, 384 p.

7. Mykhailychenko, V.Ye., Kanivets, M.V. (2012). Hotovnist studentiv do samorozvytku: sutnist i struktura [Readiness of students for self-development: essence and structure]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity: zb. nauk. pr. Kharkiv*, 32–33, 304–310 [in Ukrainian].

8. Furman, A.V., Furman, A.A. (2018). Vchynkove zhyttiezdiisnennia osobystosti: kontury metodolohamy kontseptyzatsii [The actual realization of personality: contours of conceptualization by methodologists]. *Vitakulturnyi mlyn*, 20, 4–19 [in Ukrainian].

9. Antonova, N.O. (2012). *Psykhohichni osnovy rozvytku hotovnosti do profesiinoi diialnosti u maibutnikh psykholohiv [Psychological foundations of developing readiness for professional activity in future psychologists]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

10. Riazantseva, O.Iu. (2012). *Ekzystentsiini resursy osib, yaki Perezhyvaiut psykholohichnu kryzu [Existential resources of persons experiencing a psychological crisis]*. Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].